

İMPARATORLUK YÖNETİMİNDEN CUMHURİYET YÖNETİMİNE İSTANBUL

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, msmercan@beu.edu.tr

ÖZET

Türkiye büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın ilgasına karar verilmiş olması ülkenin her tarafında ve bilhassa İstanbul'da heyecanlı kutlamalarla karşılanmıştı. Bu karardan sonra hiçbir hükmü ve mevki kalmayan ve esasen gayri meşru olan Tevfik Paşa hükümeti, iki günlük bir tereddütten sonra 4 Kasım'da toplanmış, durumu bir daha gözden geçirmiş ve istifaya karar vermişti. Bu arada Mudanya Konferansından sonra, çözümlenecek iki önemli mesele daha kalmıştır. Bunlardan biri sulh konferansına gönderilecek heyet ve bu heyete başkanlık edecek şahsın tayini idi. İkinci husus ise, Şarkı Trakya'nın teslimi meselesi idi. Fevkalade yetki ile bu vazifeye getirilecek kimse, bütün Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, Rafet Paşa'yı münasip görmüşlerdi. Meclise arz ederek, meclisin onayını almışlardı. Rafet Paşa, Milli Mücadelede hizmetleri ile şöhret bulmuş bir kumandan idi. Rafet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmış ve İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmıştı. Refet Paşa İstanbul'a vardığı gün, milli hükümetin ilk mümessili tanınarak karşılaştığı muazzam tezahürattan çok güzel istifade ederek, hala İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerine, Babıâli'ye ve Padişaha rağmen bu güzel şehrimizi, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir vilayeti halinde, anavatana bağlamaya muvaffak oldu. Bu sırada Şarkı Trakya'nın tahliyesi de devam ediyordu. Edirne Valiliğine Şakir Bey (Kesebir) tayin edilmişti. Rafet paşa'ya İstanbul'da yapılan büyük karşılama merasimi ve paşanın fazla heyecana kapılarak sık sık irat ettiği hitabeler, Ankara'da ve bilhassa Büyük Millet Meclisinde bazı mebusların lüzumsuz ve aynı zamanda manasız kıskançlığa sebep olmuştu. Askeri mahdut olmakla beraber bir kısım mebuslar:

-Refet Paşa bu beyanatları hangi salahiyetle yapmaktadır? Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin salahiyetine nasıl tecavüz edebilir? Diyorlardı. Bu mebuslardan biri Ali Fuat Paşa'ya da meseleyi açmış:

Öyle değimli paşam, siz de her halde böyle düşünüyorsunuz. Diyecek olmuştu. Ali Fuat Paşa, bu mebusa belki biraz sert fakat susturucu bir cevap vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Refet Paşa, İstanbul, Trakya,

Giriş

Mudanya Konferansından sonra, çözümlenecek iki önemli mesele daha kalmıştır. Bunlardan biri sulh konferansına gönderilecek heyet ve bu heyete başkanlık edecek şahsın tayini idi. İkinci husus ise, Şarkı Trakya'nın teslimi meselesi idi. Fevkalade yetki ile bu vazifeye getirilecek kimse, bütün Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, Rafet Paşa'yı münasip görmüşlerdi. Meclise arz ederek, meclisin onayını almışlardı. Rafet Paşa, Milli Mücadelede hizmetleri ile şöhret bulmuş bir komutandı.

Refet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmıştı.¹

¹-Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete,, İstanbul, 2007, I-II, s. 151

Mudanya Mütarekesi, 15 Ekimde yürürlüğe girdiği için Refet Paşa hazırlıklarını suretle yapmış ve karargâhını kurmuştu. Beraberinde yüz yirmi kişilik bir maiyet bir jandarma bölüğü de bulunacaktı. Paşa, 19 Ekim 1922 Perşembe günü heyetine tahsis edilen Gülnihal vapuru ile Mudanya'dan merasimle uğurlandı.

İstanbul ecnebi işgalinde ve Sultan Vahdettin ile hükümetinin güya yönetimi altındaydı. Fakat Müslüman halk, artık kendilerini zafere götürecek Milli Mücadelecilerin temsilcisini karşılamak için bunları unutmuştu. İşgalciler, karşılama manzarasını hayretle izliyordu.²

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı, yeni Türkiye Devleti'nin doğduğunu, Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile egemenlik haklarının millete ait olduğunu öngören tavriler verildi ve Milletvekili tavrilerinin en önemlisi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyen tavriri oldukça önemlidir. Çünkü bu önerge üzerine yapılan görüşmeler sonucunda Saltanat kaldırılacak, hilafet makamı da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin belirleyeceği esaslar dâhilinde Osmanlı Hanedanı üyelerinden, ilim ve irfan sahibi bir zatın seçilmesi karar altına alınacaktır. Bu arada konuya önemli bir değişiklik getirecek **Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle 78** arkadaşının, Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiğini ve yeni Türkiye Hükümetinin onun vârisi bulunduğuna ve Makamı Hilâfetin esaretten kurtarılacağı konusunu içeren bir tavriri vermiş ve tavriri, Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim 1922 tarihindeki toplantısında gündeme alınmıştı. Bu önergeye göre Halife ile Saltanat birbirinden ayrılarak, saltanat kaldırılıyor, padişahta yalnız halifelik unvanı kalacaktı. Önerge mecliste okununca ciddi olarak muhalif bulunan bir gurup ortaya çıktı. Muhaliflerin başında Mersin Milletvekili Albay Selahaddin ve Samsun Milletvekili Ziya Hurşit Bey vardı. O günkü görüşmeler karşılıklı tartışmalarla geçti ve sonuca bağlanamadı 1 Kasım 1922'de konu yeniden mecliste tartışmalara yol açınca Mustafa Kemal Paşa Türk ve İslam tarihinde geçen olaylardan örnekler vererek hilafetin saltanattan ayrılabilceğini, egemenliğin ve milli saltanat makamının, Büyük Millet Meclisi olabileceğini savunan geniş bir açıklamalarda bulundu. Bunun üzerine konunun incelenmesi görevi Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa), Şeriye ve Adliye Encümenlerinden kurulan karma bir komisyona verildi. Burada yapılan müzakerelerde, özellikle hocalar, hilafetin saltanattan ayrılamayacağına dair, bir takım iddialarda bulundular. Bu gibi iddiaları daha önce hararetle reddeden milletvekilleri ortaya çıkmayınca, müzakereleri izleyen Mustafa Kemal Paşa, karma komisyonu uyarmak ve etkilemek zorunda kaldı.³ "Burada toplananlar, meclis ve herkes, sorunu tabi görürse fikrimce uygun olur. Aksi takdirde yine gerçek, usulü dairesinde, ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir". Dedi. Bu sert açıklama karma komisyon üzerinde yeterli etkiyi gösterdi ve hemen bir kanun tasarısı hazırlanarak aynı günde meclisin ikinci oturumunda oy birliği ile kabul edildi.⁴ Böylece iki buçuk yılı aşan bir süreden beri fiili olarak mevcut olan milli irade kanunla da teyit edilmiş oldu.

Saltanatın kaldırılması ile birlikte saltanat kabinesinin, de hemen görevine son vermesi gerekiyordu. Ancak Padişah Vahdettin'in bu olupbittiyi kabulde gösterdiği tereddüt kabineye de sirayet etmiş ve ne yapacağını kestiremeyerek, birkaç toplantı yaptıktan sonra, 4 Kasım 1922'de istifanamesini, kanunen mevcut olmayan padişah'a vermişti. 5 Kasım 1922 günü, daha önce İstanbul'a gönderilmiş olan Büyük Millet Meclisi'nin fevkalade temsilcisi Refet Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa'nın istifasından sonra meydana gelen yeni durumu Ankara'ya

²-Cebesoy, a.g.e. s. 151

³- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/IV, s. 111

⁴-Tüzel, a.g.e s.111

bildirmekle beraber diğer taraftan da Babıâli'ye yerleşmiş, kendi tabiri ile “Saltanat'ı Milliye” idaresini İstanbul'a fiilen tesis etmişti. Zabıta, Belediye ve Adliye'den sonra diğer resmi teşekküller mümessilleri de toplu halde Babıâli'ye gelerek milli idareye biat ettiklerini bildirmişlerdi. Bunları, cemiyetler ve diğer teşekküller takip etmişti. Nezaret müsteşarları da talimat almak üzere Paşa'ya başvurmuşlardı. Refet Paşa'nın başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Bu sırada İstanbul'un idare şekli hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin talimatı da İstanbul'a gelmiş bulunuyordu.⁵

Refet Paşa, İşgal Kuvvetlerine, Babali'ye ve Padişah'a rağmen Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bir vilayeti halinde anavatana bağlamaya muvaffak oldu.⁶ ***Ancak Refet Beyin İstanbul'a gelişi kadar, İstanbul'daki çalışmaları da Meclis'in gündemi konu olmuştur. Refet Paşa'nın Trakya'yı teslim almak üzere görevlendirilmesi ve İstanbul'a gelerek göreve başlaması konusunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görüşme-tartışmalar yaşanmış ve konuyla ilgili birçok önergeler verilmiştir. Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi ve çalışması ve İstanbul'un yönetimiyle ilgili hususlar aşağıda verilmiştir.***

TBMM Hükümeti'nin İstanbul'un Yönetimine El Koyması

6 Kasım 1922'deki birleşimde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey söz alarak, 4 Kasım geç vakit Trakya'yı Hükümetimiz ve Başkumandanımız adına teslim almaya memur Refet Paşa'dan aldığı telgrafi okuyordu. İstanbul kabinesinin saat 42de istifa ettiğini bildirmiştir. Okunan telgraf ve konuyla ilgili görüşmeler aşağıda verilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)-Efendim, 4.11. 1338'de geç vakit, Trakya'yı Hükümetiniz ve Başkumandan namına tesellüme memur olan Refet Paşa arkadaşımızdan şu telgrafi aldım.

“İstanbul kabinesi bugün saat 4 sonra da istifa etmiştir.”

SALÂHATTİN BEY (Mersin)-Bşkumandanlık namına tesellüm ne demektir

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz izah edeyim. Yaptığımız mukavelename mucibince oraya bir Kumandan gönderdik. Kâfimi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin)- Şahıs namına mı tesellüm ediliyor, yoksa Hükümet namına mı? Soruyorum.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aynı zamanda her ihtimale karşı orada fiilî bir kumandanın bulunmasını elzem gördük. Böyle bir sıfat ve unvan vermeğe mecbur olduk. Hükümet ve Başkumandan namına, Trakya'yı tesellüme memur Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile icap edenlere tebligat icra etti.

İstanbul'un İdare şekli Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Talimatı⁷

Madde 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 teşrinisanide ittihaz edilen mukarrarat üzerine; Büyük Millet Meclisinin tanımadığı teşkilâtın İstanbul'da tatili faaliyet eylemesi ve Şehremaneti ve İstanbul Vilâyeti Meclisi İdare heyetlerinin Ankara' dan talimata intizar eylediklerini beyan eylemeleri üzerine; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti 4.11. 1338 zavalinden itibaren İstanbul'un idaresine vaziyet eylemiştir

Madde 2. — İstanbul, şimdilik. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına bir vilâyet olarak idare olunacaktır. Üsküdar, Çatalca, Beyoğlu mutasarrıflıkları İstanbul vilâyetine mülhaktır.

⁵ - Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2007, s.186

⁶ -Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005, s.525

⁷ - Cebesoy, a.g.e. s.186

Madde 3. — İstanbul devairi merkeziyesi tatili faaliyet edecektir. Devairi mezkûre, memurin ve müstahdemlerinin ne suretle ifayı vazife edecekleri hakkında ayrıca talimat verilecektir.

Madde 4. — İstanbul devairi merkeziye; evrak, eşya ve nukutunun tahtı muhafazaya alınmasından her dairenin müsteşarı veya en büyük memuru ile müteselsilen şahsan mesuldürler. Bunlar ismen tazviz kılınacak ve isimleri bildirilecektir.

Madde 5. — Harbiye, Bahriye daireleri ile liman Riyaseti, Seyrisefain İdaresi doğrudan doğruya, Ankara Müdafaa Milliye Vekâletine merbut olmak üzere müsteşarları tarafından idare olunacaktır. İstanbul Merkez Kumandanlığı, Polis Müdüriyeti, Jandarma Kumandanlığı ve Haliç Komodorluğu şimdilik doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaklardır.

Madde 6. — İstanbul'da bulunan bilumum kıtaatı askeriye Merkez kumandanlığına;

Madde 7. — Medarisi ilmiye ile bilcümle derecatı ile tedrisata kemakân devam ederek Ankara Umuru Şeriye Vekâletinde bulunan Tedrisat Müdüriyeti Umumiyesine malumat verecektir.⁸

Madde 8. — İstanbul mahallî evkafı, İstanbul Evkaf Müdürü tarafından idare olunarak Ankara Evkaf Vekâletine malumat verecektir.

Madde 9. — İstanbul vilâyeti ile işgal sahasında bulunan menatik hükkâm, memurin ve müstahdemini nizamiye, şer'îye, Tıbbî Adlî müessesesi, İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddeii umumiliğine merbut olarak, Büyük Millet Meclisinden sadır olan kavanîn dairesinde tarihi tebliğinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi namına sâdır olacak hükümler usulen doğruca Sivas'taki Mahkemei Temyize gönderilecektir. İstanbul Mahkemei Temyizi işarı ahire kadar ifayı vazifeden memnudur. Vazifelerine muvakkaten hitam verilmiş bulunan mahakim ve devairi adliyenin mümeyyiz ve başkâtiplerine sicil müdürü Şevket Beyefendinin nezareti altında birer kâtip tefrik edilerek mevcut kuyut ve dosyalarla nukut muhafaza ettirilecek ve bunlar emri muhafazadan şahsan mesul olacaktır, istinaf müddei umumiliği Adliye Vekâleti ile derhal tesisi muhabere ve emir telakki edecektir. İstanbul'da merci olarak Vilâyet makamını tanıyacaktır.

Madde 10. — İstanbul Vilâyeti mekâtibi iptidaiye ve taliyesi doğrudan doğruya Vilâyet Maarif Müdüriyetine merbut olacaktır. Maarif Vekâletine merbut Darülfünun ve şubâtı mekâtibi âliye ve Matbaai Âmire gibi müessesatı vesaire mevcut ve mer'î nizamnameler dâhilinde Maarif Vekâleti ile münasebet tesis edeceklerdir. Müzelerde. Matbaai Âmire, Maarif Nezareti, evrak mahzenlerinde ve depolarında mevcut sicilat ve eşya vesaire mahfuz katacak ve memurini aidesi bundan mesul tutulacaktır.

Madde 11. — Nafiaya merbut bilumum mekâtip tedrisatına devam edecektir.

Madde 12. — İstanbul vilâyetini, ziraat, baytariye, maden, sanayi ve ticaret muamelâtı vilâyet nezdindeki memurini aidesi tarafından rüyet edilecektir.

Madde 13. — Ziraat ve Ticaret Nezaretine merbut bakteriyolojihane, Halkalı Ziraat mektebi ve sanayi mektebi gibi müessesat mevcut ve meri nizamnameleri dâhilinde İktisat Vekâleti ile münasebet tesis edecektir.

Madde 14. — İstanbul müessesatı sıhhiyesi Ankara Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâletine tabidir. Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesinde mevcut nukut ve dosyalar İstanbul vilâyeti Sıhhiye Müdürünün mesuliyeti altında muhafaza edilecektir. Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi (muaveneti içtimaiye) Müdüriyeti namı ile Sıhhiye Vekâletine tabi olarak muhacirin umuruna bakacaktır.

Madde 15. — Maliye devairinin devamı zarurî olan işleri İstanbul defterdarlığına rüyet olunacaktır

⁸-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, s. 1010

Madde 16- İcra Vekilleri Heyeti kararına müstenit işbu talimatname 5 . 11 . 1338'de neşii tamim olunmuştur,⁹

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müstacelen ve muhtasarah Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile İstanbul vilâyetine şimdi arz ettiğim gibi teşkilâtına ait talimatı derhal tebliğ etmiştik 4/5 gecesı. Aynı zamanda da devairi aidesinden, vekâletlerden bazı nikat hakkında tafsilen emirler ve talimatlar verilmektedir. Refet Paşadan aldığımız son telgrafta dünkü tarihlidir ki, bu emri derhal icap edenlere tebliğ ettiğini ve tatbikatına başladığını bildirmiştir¹⁰.

Emaneti mukaddese hakkında da ayrıca emirler verilmiştir. Fakat meselenin nezaketi, kimin tarafından tatbik edileceği ve ne veçhile tatbik edileceği oradaki icra memurlarına terk edilmiştir. Onun için tafsilat arz edemeyeceğim.

Eski yöneticilerden bazıları son dakikaya kadar inatlarında devam etmişler. Fakat Büyük Millet Meclisinin bu duruma son vermiştir. Beyhude olarak Hükümet ismini taşıyan heyet ki mahalli idare tarzında telakki edilebilirdi. Bunlar son zamanlara kadar inatlarında devam etmişler. Teslim alınan idarelerde, bunlar emir telakki edinceye kadar mahkemeleri kapamışlar Maliye Vekâleti yalnız hastane ile itihaz buyurduğu mukarrerat neticesinde İstanbul'da bulunan hükkâm ve memurini maliye vazifelerinde meşru olarak devam edemeyeceklerini anlamışlar ve derhal Büyük Millet Meclisine müracaatla tebligatını aldıkları zaman zannederim ki, elan mütereddıt imişler. Fakat hasta ihtiyacını temin edebileceği o da bir kararla tespit etmiş ve teriyatı kesmiştir. Onun için İstanbul heyeti istifaya mecbur kalmıştır. Malumatı mütemmıme de budur. Yani kendileri Büyük Millet Meclisinin emirlerini aldıklarında zannederim ki, halen mütereddıt imişler. Fakat milletin hakikî kuvvetinin, meşru kuvvetinin nerede olduğunu müdrık bulunan memurin hakikati görmüş ve o suretle işe mübaşeret etmişlerdir. Ve o suretle Hükümet ıskat edilmiştir.¹¹

HÜSEYİN RAUF-BEY (Devamla) — Aynı zamanda Hariciye Vekâletiniz İstanbul'da Hamit Bey vasıtası ile düveli itilafiye mümessillerine şimdi aynen arz edeceğim şifahî takriri göndermiştir.

Der saadette Düveli İtilafiye Mümessillerine

Türkiye'de şahsî saltanatın ilgası üzerinde İstanbul halkının vicdanı millîden feveran eden tuğyan ile anavatan idaresine iltihak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tesis eylediklerini ihbar ile kesbi şeref eylerim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul vilâyetinde temini asayiş ve idarei umur için devairi aidesine evamir ve talimatı lâzime ita eylemiştir. Ordularımız, Mudanya konferansında tayin olunan huduttan ileri geçmeyeceklerse de İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bilfiil teessüs etmesi ile asayiş ve inzibatı temin; münhasıran Hükümeti mezkûreye teveccüh ettiğinden Şarkî Trakya'ya olduğu veçhile tarafımızdan İstanbul'a dahi inzibat memurin ve kıtaatının gönderilmesine ihtiyaç olduğu müsellemdir. Bu vaziyette düveli itilafiye kıtaatının İstanbul mıntakasında devamı ikametına lüzum ve imkân görülmeyeceğini kuvvetle ümit etmekteyim. Bu münasebetle Lozan Sulh Konferansının netayici müsbebe vermesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin halisane ümitleri cümlesinden bulunduğunu beyan ile kesbi şeref eylerim.¹²

5 Teşrinisani 1338

T. B. M. Meclisi Hariciye Vekili
İsmet

⁹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1011

¹⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1011

¹¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1012

¹²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1012

RAUF BEY (Devamla) — Hariciye Vekili yazıyor. Bu nota da itilaf mümessillerine tebliğ edilmiştir. Fakat henüz bir cevap alınamamıştır. Malumu âliniz vaziyet biraz muğlaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin imanı, en layetegayyer akidesi ve bunun için teknil kuvvetlerini tamamen istimal edeceği bir şey varsa, o da müstakillen idarei hükümet etmektir, Gayemiz ve hedefimiz budur. Bunu temine sonuna kadar çalışacağız. Ancak vaziyet muğlaktır diye demin arz ettim. Çünkü Mudanya Konferansı ile bir de vaziyeti mahsusa vardır. İkisini telif ile sakat vaziyete girmeden ciddiyet ve aynı zamanda hüsnü niyetle halle uğraşyoruz. Muvaffakiyet cenabı haktandır. Şu muhakkaktır ki. Hükümetimiz behemehal müstakillen icrayı hükümet etmelidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi iştirak kabul etmez ve edemez. Bu bapta gelecek malumatı da peyderpey arz ederim.¹³

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mudanya mukarreratının tarafımızdan ihlâl edildiği dermeyeranma karşı Hükümet ne düşünüyor? Muhasımlarımız, bu meselede dermeyeran değil, her şeyde her şeyi dermeyeran ederler. Ve bize her türlü takayyutta bulunuyorlardı. Bizim tarafımızdan sebebiyet verilmiş miydi? Muhasım adama (yasin) okunmaz. Ona mukabele etmek için elimizde ne gibi vesait ve tedbirler varsa onu kullanacağız. Fakat şimdiden o ne söyleyecektir? Bunu bilmiyoruz. Tabii, muhasımlarımız her türlü ifsadatta ve her türlü teşebbüsatta bulunacaklardır. Fakat biz de bunlara karşı her türlü tedbiri almaya çalışıyoruz. Allah'tan muvaffakiyet temenni ederiz. Sonra İstanbul'daki kuvvetleri defetmeden; hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmak doğru mudur? Buna da tabii hakimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmayı kabul etmiyoruz. Arz ettiğim not ile de onu kabul etmediğimizi tebliğ ettik. Fakat evvelce de arz ettiğim nota vaziyeti münasebeti ile mesele muğlaktır. Çalışacağız ve inşallah muvaffak olacağız¹⁴

Bayazid Mebusu Şevket Beyle rüfekasının, Refet Paşanın beyanat ve salâhiyeti hakkında icra Vekilleri Heyeti Riyasetiyle Hariciye, Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerinden istizah takriri

REÎS- Efendim, Heyeti Vekileden bir istizah takriri vardır; okunacak :

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine¹⁵

Trakya'yı tesellüme memur iken İstanbul'un vaziyeti âhiresi dolayısıyla İstanbul 'un TB'Bİ idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, mevcut kanunlar hilâfında birtakım icraat ve harekatta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâtı vakıası muvacehesinde iltizamı sükût ile hiçbir muameleye teşebbüs etmedikleri Meşhud olan icra Vekilleri Reisiyle Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyleriz:

1. — Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derecei şumulü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihindeki siyasi ve idari maksat ve gaye?

2. — Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında, İstanbul'da bir Hükümet teşkil etmekte ve gazetelerdeki beyanatında da bu Hükümeti (Heyeti Vekilece) unvanıyla tavsif etmekte olduğundan gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı Hükümet pahayı müşarünileyhin mezuniyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. — Kanun vaz'ı ve mevzu kanunların tadil ve ilgası münhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın Gümrük Resmi hakkındaki Kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı Hükümet ne vaziyet almıştır?¹⁶Balâda serd edilen imevad hakkında tasrih edilen vekiller taframızdan acilen cevabî İzahat verilmesini teklif eyleriz.

¹³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1012

¹⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1015

¹⁵- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yüz kırkıncı İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s.551-552

¹⁶-T.B.M.M. zabıt ceridesi, Yüz kırkıncı İctima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, 551

17 Teşrinisani 1338

Bayazid

Şevket

Erzurum

Süleyman Necati

Erzincan

Hüseyin

Bitlis

Yusuf Ziya

Lâzistan

Osman

İçel

Haydar Lütfü

Erzurum

Salih

Canik

Emin

REİS — Efendim, bu istizah takririnin üçüncü maddesine tevafuk eden ikinci bir istizah takriri daha var. O da okunacak:

Riyaseti Celileye

11 Teşrinisani 1338 tarihli ve 29 numaralı Tanin gazetesinde neşrolunan Refet Paşanın beyanatında Gümrük Tarife Kanununun bazı mevaddını tadil ettiğini, pirinç, şeker, un, margarin gibi eşya üzerinden alınan Gümrük Resmini tenzil eylediğini beyan etmektedir. Hükümeti mutlakada bile hükümdaran Heyeti Vekilenin reyini almaksızın Kavanini mevzuayı hotbehot tadil ve hükümden ıskat etmek hakkına malik olmadığından Refet Paşanın hareketi Meclisin hukuku sarihasına tecavüz olduğundan derhal azli icap ederken Hükümetin sükûtu, vaziyeti tasvip manasını ifade ettiğinden keyfiyetin tasrihini Heyeti Vekile Riyasetinden istizah eylerim.

16 Teşrinisani 1338

Diyarbakır Mebusu

Hacı Şükrü

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, İstanbul meselesine, Refet Paşanın ahval ve harekâtına dair rüfekadan bazıları Heyeti Vekile Riyasetinden, Dahiliye Vekâletinden, Hariciye ve Maliye Vekâletlerinden istizah için takrir vermişlerdir. Bu istizah Heyeti Âliyenizce kabul edilmiştir. Cevabını her suretle vermeye amadeyiz. Fakat Ziya Hurşit Bey biraderimizin salonda bir takım propaganda yaptığını işittim. İstizah meselesi bugün mevzubahis olan mesele yalnız o istizahta, o takrirde münderiç olan mesaildir. Heyeti Celileniz bunu kabul etmiştir. Bunun haricinde bir takım mesail vardır. Bunlara da her zaman cevap verebiliriz. Alenî celsede bunlara ait sizlere cevap vereceğim. Yalnız bilmediğim bir mesele hakkında bugün burada bir takım sualler sorarsanız, ben neden istizah olduğumu bilmeden nasıl cevap yerebilirim? Bir gün tayin edersiniz, o gün münakaşa ederiz. Yoksa benim bilmediğim bir mesele hakkında size şunu soracağım, bunu soracağım, bu dakikada cevap vereceksiniz demek doğru olamaz.¹⁷

Ali Fethi Bey'in konuşmasından sonra gizli oturum yapılarak konunun görüşülmesi kabul edilmiştir. Bu kararın alınması üzerine Bayazıt Mebusu Şevket bey ve arkadaşları imzalarını geri çektiklerini beyan etmişlerdir. Bu durum şöyle gelişmiştir.

REİS — Beyazıt Mebusu Şevket Bey ve rüfekasının... ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Ben imzamı geri aldım.¹⁸

REİS — O halde Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyle rüfekasının istizah takrirlerini okuyoruz:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Trakya'yı tesellüme memur iken İstanbul'un vaziyeti ahiresi dolayısıyla İstanbul Reisi idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, kavanîni mevcudesi hilâfında bir takım icraat ve harekâta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâtı vakıası muvacehesinde iltizamı sükût

¹⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, S. 1071

¹⁸ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 20 Teşrinisani (Kasım) 1338 (1922), XXV, s. 1071

ile hiç bir muameleye teşebbüs etmedikleri meşhut olan İcra Vekilleri Reisi ile Hariciye ve Dahiliye ve Maliye Vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyleriz:

1. Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derecei şümulü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihindeki siyasî ve idarî maksat ve gaye?

2. Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında İstanbul'da bir hükümet teşkil etmekte ve gazetelerdeki beyanatında da bu hükümeti (Heyeti Vekile) unvanıyla tavsif etmekte olduğundan gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı hükümet Paşayı Müşarünileyhin mezuniyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. Kanun vazı ve mevzu kanunların tadil ve ilgası münhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın gümrük resmi hakkındaki kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı hükümet ne vaziyet almıştır? Balada serdedilen mevadda, tasrih edilen vekiller tarafından acilen izahat verilmesini teklif eyleriz.¹⁹

17 Teşrinisani 1338

Erzincan

Canik

Lâzistan

Bitlis

Hüseyin

Emin

Osman

Yusuf Ziya

Erzurum

Erzurum

İçel

Süleyman Necati

Salih

Haydar

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim hasbel zarure vazifesi gayrı muayyen, fakat namahdut mesuliyeti seve, seve deruhte etmiş olmak itibariyle bugün bu husustaki maruzatımı celsei hafiye olduğundan tekmil üryanlığıyla Heyeti Celilenize arz edeceğim. Şüphesiz Heyeti Âliyeniz de vicdanınızla ve pek münevver olan efkârınızla mütalâa buyuracaksınız. Tabii pek musip bir karar ittihaz buyuracaksınız. Yalnız şunu arz etmek mecburiyetindeyim ki müdafaa etmek üzere bu kürsüye çıktığım hakikat ve ahvalin Heyeti Vekilenize cebrettiği, menafii memleket noktai nazarından cebrettiği vazife icabatıdır. Ne şahsı müdafaa edeceğim ve ne de prensibi müdafaa edeceğim. Bunu da söylemeyi bir vazifei vicdaniye addediyorum. Efendiler, istizahların ve bundan evvel verilen suallerin esasını bir cümle ile telhis etmek lâzım gelirse zannediyorum ki Refet Paşanın İstanbul'daki harekâtı kayıt ve şarta tabi değildir. Kanunları tağyir edecek hotserane hareket ediyor merkezindedir zannedirim. Bilmem telhis edebildim mi? (Hay hay sadaları) Heyeti Vekilenizin noktai nazarını kemali teessüfle arz ediyorum. Bu hususta istizah sahibi olan arkadaşlarımla hali ihtilâftadır. İşte bu ihtilâfın sebebini arz edeceğim. Arkadaşlar, malumu âliniz ordularımız muzafferen bir taraftan Bahrisefit sahiline, bir taraftan Boğaz tarafına üçüncü koldan da Kocaeli Şibhiceziresine yanaştığı vakitte malum olan surette Mudanya'da bir konferans inikat etti. Orada bazı mükarrerat ittihaz edildi ki - Meclisi Âlinizce malumdur, bu mükarrerat mucibince Trakya'da Meclisi Âlinizin kavanîni ile idare edilebilmek üzere millî hudutlarımız dâhiline girdi. Allah'a hamdı senalar olsun. Fakat aynı mukavelenin sarih maddelerinden biri de Trakya'ya asker geçirmemekle mükelleftik. Heyeti Vekileniz Mudanya mukavelenamesinin sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe ve sulh müzakeratı başlayıncaya kadar geçen zaman zarfında meri olacağını nazarı dikkate alarak gerek bu geçen zaman zarfında ve gerek sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe her türlü ihtilâf at bertaraf edilmek üzere tedbir ittihaz edildiği gibi inkitai münasebet de olabileceği ihtimalini düşünerek buna karşı da tedbir düşünmek mevkiinde idi. Geçenlerde alenî celselerin birinde veyahut kısmen alenî, kısmen hafî celsede arkadaşlardan bazılarının istizahına karşı kapalı olarak cevap vermiştim. Bu celsede hakkı müdafaa noktai nazarından mecbur oluyorum, arz edeceğim.

¹⁹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, S. 1071

Efendiler, inşallah muvaffak olacağız, müzakeratı siyasiyemizde herhalde Misakı Millîmizi tamamen istihsal edeceğiz. Fakat aksini de düşünmek herhalde zannederim menafii milliye zaruretidir. İhtilâf zuhur ettiği anda Trakya'mızı müdafaa etmek için ordu geçiremeyeceğiz ve belki bir müddet için de geçiremeyiz. Orası bomboş kalırsa Yunanlıların Karaağaç taraflarındaki tahavvülâtı malum olan müzakerat dolayısıyla Balkanlardaki tahavvülât vesaire bir günde vaziyeti aleyhimize çevirebilir. Bunun için biz Trakya'da hafi tertibat ittihazına mecburuz. Bu mecburiyet ise Trakya'ya memur edilmesi lâzım gelen arkadaşın bu noktai nazardan tetkiki ve intihabı zaruretinin bize ayan olarak göstermiştir. Tetkik ettik. Bu gibi hususlarda mücerrep olan ve bu hususta vücudundan istifade edilebileceği bizce malum olan Refet Paşayı bu vazife ile tanzif ettik. Efendiler, Refet Paşayı oraya Kumandan unvanıyla göndermedik. Çünkü Mudanya mukavelenamesine mugayir hareket etmiş olurduk. Ordu bulunduramayacağımız bir yerde kumandan bulunduramazdık. Aynı zamanda Refet Paşayı Trakya'ya vali diye de gönderemezdik. Çünkü Meclisi Âlinizin kabul ettiği kanunlar mebuslukla valiliğin bir şahıs üzerinde içtima edemeyeceği merkezindedir. Bunu yapmak ve aynı zamanda bir surette göndermemiz lâzım gelirdi ki : İcabında askerî ve mülkî kuvvetleri ve tekmil vezaifi bir elde toplayalım. En az zamanda en kuvvetli müdafaa tertibatı yapalım. Bunu temin etmek lâzımdı. İşte bu noktai nazardan Refet Paşaya verdiğimiz sıfat, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkumandanlık mümessilidir.²⁰

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Fevkalâde mümessil...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeceğim, müsaade buyurun. Lütfen istima buyurun. Her türlü istizahınıza cevap vereceğim. Hiç bir şey saklı değildir. Celse de hafidir. Evet efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mümessilidir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi namına Trakya'yı tesellüm edecektir. Bir mülki memurdur. Başkumandanlık mümessilidir. Çünkü: Mütareke şeraiti mucibince Trakya'daki askerî harekâtın murakıbidir, bu suretle de mümessildir. Yani şekli haziresini ve batnîsini telife çalışarak bundan daha münasip sıfat ve salâhiyet bulamadık. Refet Paşa bu vazifeyi deruhte ederek hareket etti ve İstanbul'a gitti. Bazı rüfeka İstanbul'a gitmesinde mahzur olduğunu ifade buyurdıklarını işittim. Evet efendiler, olabilir. Fakat hepinizin malumudur ki Trakya'nın tesellümü tarih itibariyle kademelere taksim edilmiştir. Muayyen zamanda muayyen mıntıka teslim edilecek, o ikmal edildikten sonra diğer bir muayyen zamanda, muayyen bir mıntıka tesellüm olunacak ve bu suretle bütün Trakya havzai hükümetimize dâhil olmuş bulunacaktır. Bu zamanlarda mülkî idarenin teessüs ve askerî idarenin refi yine bu tarihler arasındaki fasılalara inkisam etmiştir. Bunların hepsinin tertip ve tanzimi düveli İtilâfiye namına Mudanya mukavelenamesine vazı imza eden müttefin Generallerle olacaktır. Bu müzakeratın hepsi müttetik Generallerle icra edilecekti. O müttetik Generallerin bulunduğu yer de İstanbul idi. Bu itibarla Refet Paşanın İstanbul'a gitmesi zarurî idi. Refet Paşa İstanbul'a gittikten sonra hâsıl olan vaziyetin tetkikine gelince: Efendiler; Refet Paşanın - zannederim telhisin arz ettiğim hususattan anlamış olacağınız veçhile - vazifesi batnen askerî, zahiren siyasî... İşte bu itibarla Refet Paşa İstanbul'a çıkar çıkmaz ahalinin emsali görülmemiş bir surette Refet Paşa vasıtasıyla Meclisi Âlinize karşı azim tezahüratı ve merbutiyeti görüldü. Refet Paşayı Büyük Millet Meclisinin ve onun hükümetinin mümessili olarak telâkki eden ahali, onun şahsına gösterdiği hürmetle zannederim. Meclisi Âlinizin gayelerini tebcil ve takdis ettiğini göstermiştir.²¹

²⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1073

²¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1074

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu tezahürat üzerine Refet Paşadan sualler soruldu ve sorulan sualler de senelerden beri düşmanın maddî, manevî, hususî tazyiki, tertibatı desaisi altında inleyen İstanbul ahalisinin ayan olarak fikirlerine kadar girmemiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin vazettiği kavanin ve prensipler etrafında Refet Paşaya arz ettiğim gibi vazife itibariyle, mebus olmak itibariyle, hu vatanın evlâdı olmak itibariyle, Meclisi Âlinizin kanaatine müşterek bulunmak itibariyle bunlara cevap vermiştir. Cevapları - matbuatta da manzuru âliniz olmuştur daha ilk defa olarak bu kadar açık söylenilmiştir. Bunu, mütemediyen suale maruz kalan tefsir ettirilmek için müracaata maruz kalan Refet Paşa tekrar etmiş, izah etmiş ve tefsir etmiştir. Evet efendim; bu esnada hepinizin malumu olan sulh konferansına davet meselesi ve bu davet notasının tevhit ettiği evza ve binnetice ittihaz edilen mukarrerat malumdur. Tekrara hacet yoktur. İstanbul'da evvelâ adliyenin, bilâhare maliyenin terki faaliyet etmesiyle mevkiini terke mecbur kalan İstanbul heyeti, her şeyi yüz üstüne bırakmış ve İstanbul haklı başsız, tam manasıyla - başsız kalmıştı. Aramızda ise işgal kuvvetleri vardı. Mudanya mukavelesine merbuttuk. Fiilen ve bilkuvve vaziyet edemedik. Refet Paşa - zannederim bundan evvel Heyeti Âliyenize arz edilmişti mesuliyeti der uhde ederek işe vaziyet etmiş ve derhal Hükümetinize haber vermiştir. Şimdilik efendiler Refet Paşa Trakya askerî ve siyasî vazifeye mükellef iken arz ettiğim zarureti mutlaka yüzünden İstanbul umuruna da karışmıştır. Ve öyle muhlik bir zamanda vaziyet etmeye mecbur olmuştur ki ufak bir tereddüt, ufak bir teenni İstanbul'un her zaman maruz kalması ihtimali olan elîm avakibi intaç edebilirdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu zaruret karşısında bu mühim vazifeyi deruhde eden ve derhal merkeze malumat veren Refet Paşaya, Hükümetiniz, evvelâ Heyeti Âliyenize de okunan talimatnameyi ve en mühim bir iki fıkrasını arz ettiğim talimatnameyi göndermiştir. Heyeti Âliyenizce malum olan talimatname, Hükümetin ve devairi merkeziyenin ilgası üzerine tehassül eden vaziyetin nasıl ıslah edileceğini gösteriyor. Diğer cihetten vaziyetin müşkülâtı nazarı itibara alınarak arz ediyorum ve tekrar ediyorum arkadaşlar, ileriden beri iktisadiyatı % 85, % 90 derecesinde Hıristiyanlar elinde bulunan ve mütarekeden beri denebilir ki % 100 tamamen ecnebi ve Hıristiyan murakabesinde bulunan İstanbul'un her an onların arzusuna ram olabilecek bir vaziyette bulunuşu ilk nazara aldığımız bir şekildir. Yani ecanip istedikleri anda İstanbul'u herhangi bir noktayı nazardan tehyiç, tekdît ve işzap edebilirlerdi. Bir fesat ika edip halk arasında bir kıtal ica edebilirlerdi. Ahaliyi açlığa mahkûm ederek isyan ettirebilirlerdi. Hulâsa arkadaşlar, Heyeti Vekile ariz ve amik düşündükten sonra şu iki fıkrayı göndermiş ve kendisini vaziyete mecbur kılmıştır ve Meclisi Âlinize karşı mesuliyeti kabul etmiştir Arz ediyorum ve zannediyorum ki, hükmünüz bu iki fıkra üzerine olacaktır. Hükmünüze kemali hürmetle riayet ediyoruz. Ahvalin fevkalâdeliğine nazaran İstanbul'un vaziyetine yüksekten nezaret etmek ve mecburiyet görününce mukarrerat ittihaz edip bize malumat vermek üzere salâhiyet verdik.²²

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Evet, burada görülüyor, değil mi efendim?.. Efendim; hata denilmeyecek, isticalin ihdas ettiği bir yanlışlığı tashih etmiştir. Kanununuzu tadil etmemiştir. Eğer öyle hata etmiş olsalardı, esbap ve icabatiyle Heyeti Âliyenize arz etmek ve hatayı da tashih ve affetmek de bir vazifedir. Fakat böyle değildir. Beyler; İstanbul idaresinin ne kadar ani ve seri bir surette merkeze intikal ettiği malumu âlinizdir. Bir akşam yemekten sonra oturduk, herkes dairesine ait şeylerden bahsetti. Bu kavanimizin tatbikinin hududu esasiyesi itibariyle temini idi. Bu meyanda tabii kavanînin rüsumata ait aksamının tatbiki da düşünülüyor ve gayet doğru olarak emir verildi. İstanbul'daki memurini hükümet, bu meyanda rüsumat memurları tabiatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kavanînini

²² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1074

belki bilenler varsa da bir an içinde derhal kavrayacak veçhile meleke sahibi insanlar lâzımdır.²³ Bu emir gider gitmez derhal tatbik olundu. Bu meyanda mekulât, iaşe vesaireye ait aksam da aynen tarifei asliyenin beş misli olmak... (On beş misli, hayır beş misli sesleri) Ne ise, beş, on beş misli olmak üzere tatbik ve ilân etti. Efendim, İstanbul berren Avrupa'ya merbuttur. Behren vesaiti ecnebiyeye müftedir ve nüfusu iki milyona yakın ve içinde Rus ve muhasım devletler tebaası dahil olmak üzere her devletten mühim adette insanları yaşatan ve besleyen bir şehirdir. Pekâlâ bilirsiniz ki bu iki milyon insanı - iki milyona yakın insanı besleyebilmek için yegâne membalarda, vesitiyle ambarlarıyla ecanibin elinde olan merkezlerdedir. Arkasındaki mıntıka Trakya'dır. Burayı düşmanların suretle yaktıkları ve ne derecede kahpece tahribat yaptıkları, ne derece vahşiyat yaptıkları hatırı âlinizdedir. İstanbul memurları hakkında maruzatta bulunurken, bir beyanname neşrini arz ederken, Meclisi Âlinizden rica ederken İstanbul'un iktisadi icap edeceği zaruretler karşısında bazı tedbiri müstaceleye de teşebbüs edilmek lâzım olduğunu arz ettim. İşte efendiler bu zarurettten Hükümeti Milliyemiz aleyhine İstanbul'da Hıristiyan'ları, düşmanları Müslüman ve Türk unsur arasında bazı kısım müfsitleri biraz daha hafif ve zayıf kalplileri tehyic ve teşvik ederek bir fesat ocağı ihzar etmek ve onu işgal etmek merkezindedir. Çünkü derhal ekmekte birinci günü azîm bir fark gösterdi. Bundan azîm surette müteessir olan fukara kısım idi. (Yani Müslümanlardı sesleri) Şüphesiz Müslümanlar ve onların fukarası idi. Bir kaç gün daha devam edeydi avakibi elimesi muhakkak idi efendiler. Refet Paşa buna karşı ne yapmıştır efendiler, yaptığı iş bundan ibarettir. Gümrük tarifesinin tatbikine dair olan maddesinin sarahatini nazarı dikkatte tutun, «-İlânından bir ay sonra tatbik edilecektir» kaydı vardır, bir ay olmamıştır ve bu suretle vaziyeti idare etmiş, bir tehlikenin önünü almış, eğer hatası bu kadar telâkki edilirse ben de deruhte ediyorum ve birlikte Heyeti Âliyenize zaruret emretti diyorum ve itizar ediyorum. Buna vicdanınız ne derse insafınız ne emrederse onu yapınız.²⁴

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, malumu âliniz askerlikte de zannederim böyle fevkalâde vaziyetin idaresi için... Mülkiye idaresinde de fevkalâde vaziyetlere karşı fevkalâde tedbir alınırken bir insanın her noktâ nazardan her hususu mükemmelen bilmesi imkânsızlığı karşısında bazı tedbir alınır. Ve bu tedbire müracaatla en az zararla vaziyet kurtarılıyor. Ve ahvali adiyeye şekline inkılâp eder. Ondan sonra vesaiti adiyeye ve makime ile idare edilir. İstanbul vaziyeti nazarı dikkate alınırsa arz ettiğim ve tafsile çalıştığım ve ümit ederim ki, izah edebildiğini vezaif ve eşkâlin icap ettirdiği askerî, mülkî, siyasî, (Adlî sesleri) adlî, malî, hulâsa bir devletin idaresinde herhangi şubeler varsa onların hepsi çok yakından ve gayet seri tebeddüle maruz olmak üzere bu işle meşgul olmak zarureti vardır. Meselâ ne gibi efendim? Kapitülasyonları ilga ediniz diye emir vermek... Kapitülasyonlar, adlîdir, malîdir. Kapitülasyonlar asırlardan beri İstanbul'a yerleşmiş, 'kök salmıştır, kol salmıştır. Şu halde efendiler, verdiğimiz bu emri tatbik ederken Refet Paşaya kendi nefesine ve İlmine istinat edip de yanlış adımlar ata idi mi, daha muvafık olurdu? Yoksa hiç bir salâhiyeti olmayıp ta meziyeti 'ilminden, ihtisasından ibaret olan birtakım namuskâr insanlara «Sen bu işte benim müşavirim ol» diye bir teşkilât yapıp ta onlarla istişare ettikten sonra mı daha iyi idi.²⁵

Hüseyin Rauf Bey'in açıklamalarına karşı 21 Kasım 1922 tarihinde, Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfckası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına hareketi hakkında Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dâhiliye

²³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1077

²⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1076-1077

²⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1076-1077

ve Maliye vekillerinden istizah tahriri vermişlerdir. Bu tahririn konuyla ilgili önemi nedeniyle bazı mebusların tahrir hakkında beyanatları şöyledir:

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis): İstanbul'un Mudanya'dan sonra başlayan vaziyetinin ufak bir tarihçesini yaptı, Refet Paşanın harekâtını, menakıbını, hidematını, bir lisanı tebcille tezkâr etti. Binaenaleyh yukarı, aşağı bir tarihçe ile bir menkıbe vücuda geldi, kanaatime göre; pek muhterem arkadaşım 'istizahın, etrafında gezdi, içerisine girmedi, temas etti ve fakat çekildi. Her ne olursa olsun bendeniz beyanatı âlilerini parça; parça tahlil ile nazarı dikkati calıp, içindeki hakayiki çıkarıp nazarı dikkati âlinize arz edeyim. Fakat evvel beevvel müsaadei âlinizle muhterem arkadaşımın Riyaset ettiği Hükümetin umumî kelimelerle bir taslağını çizeceğim.

Muhterem arkadaşlar; kanun hâkim olsun, kanunu hâkim kılan bugün bizim her günkü temelimiz, bu kavliyet sahasından bir defa fiiliyata intikal edince nazarlarımız önünde bu temenninin ve abus çehreler gören muamelâtı umumiyemizin seyir ve cereyanına bakanlar bu temenninin hayal, bir hayali muhal, hayali serap olduğuna kani oldum. Çünkü, ekser muamelâtımızda, bilhassa mesaili mühimmemizde kanundan ziyade şahısların âmil ve müessir olduğu görüldü. Çünkü mühim işlerimizi memur ettiğimiz şahısların pek lâübaliyane ve pek bigâne hallere davrandığı nazarlara çarpıyor. Bu hal ve harekât bu mütevali. müstevli harekât her gün nazarlar önünde mütecelli ve müteessim iken şayanı teessüf dür ki; hiç bir nazarı dikkati celp etmez. Olduğu gibi ve gelişi güzel, evet gelişi güzel gelir, geçer, kırar, döker. Evet işte; pek muhterem Rauf Beyefendi; o vakit gözlerimiz önünde şu levha teccüm eder. Kanun sakın ve samit, mütevazı, mütecaviz, mağrur, mağdur, sernigün, kimden kime şekva...²⁶

Acaba, bu mütevali, müstevli hal ve harekât karşısında bir biganelik, bu laubalilik... Hal ve harekât karşısında bu biganelik bu laubalilik, bu nazarı dikkati celp etmemek neden mütevellittir? Efendiler; bu cevabını veremeyeceğim mühim sualdir. Burasında sükût edeceğim. Yalnız mütehayyir kaldığım bir nokta vardır. Bu hal ve harekâtı mübalağa, kanaatine, fedakârlığına vatanperverliğine itimat ettiğim muhterem Rauf Beyefendinin Riyaset ettiği bir Hükümetten sudur ve zuhur ediyor. İhtimal ki hata ediyorum. Rauf Beyefendinin kanaatleriyle beraber muhat olduğu zaruret ve mecburiyetlerle ölçmek lâzımdır. Mehaza geç kaldı. Burada hem muhterem Rauf Beyefendinin beyanatı âlilerini parça parça tahlil etmek ve hem de bu husustaki mevcut olan kanaatimi, bu hususta mevcut olan hakikati açmak ve dökmek için, müsaadenizle asıl mevzua gireyim: Muhterem arkadaşlar; mevzuu müzakere, mevzuu istizah olan şey Refet Paşanın bu son defa başlayan devrei faaliyetini gazea sütunlarında iyiden iyiye takip eden tetkik edenlerden birisi de bendenizim. Bütün hal ve harekâtını affınıza mağruren iki kelime ile arz edeyim, iki kelimedede toplayacağım. (Askercesine) bir askerın harekâtıyla bir diplomatın, bir siyaset adamının, bir idare memurunun harekâtı arasındaki farkı nazarı dikkati âlinize arz ederim, takridatınıza terk ederim. Mahaza taşıdığı unvan ve sıfat ile hal ve harekâtı arasında o kadar derin bir zıddiyet mevcuttur ki o hal ve hareketi gözden geçirmesek bir devrei tevakkuf geçirmemek imkânsızdır. Efendiler; Refet Paşanın hizmete gönderilmesine matuf - ortada? bir şikâyet yok -. Şikâyet - itiraf buyrulduğu veçhile - Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşedilmiş olmasına mebnidir. Zannedersem salâhiyetini, hukukunu kıskanan her hangi bir arkadaşımızın bu hakkıdır, hakkı sahihidir. Muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki. musaraatan Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşetmek ıztırarında kaldık, düşündük, taşındık mesuliyeti üzerimize aldık, bu fevkalâde salâhiyeti verdik. Siz bilirsiniz arkadaşlar... Bu beliğ, bu fasih itiraf

²⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

karşısında benim diyecek pek az sözüm vardır. Muhterem arkadaşım buyurdular ki, biz verdik, fevkalâde salâhiyeti biz verdik. Bizde yok idi de, sizin salâhiyetinizi, sizin haberiniz olamadan, aldık verdik. Şimdi sizden istimdât ediyoruz, siz bilirsiniz. Bu demektir. Çünkü salâhiyeti dairesinde olan bir salâhiyeti istimdadı icap ettirmez.²⁷

Binaenaleyh nazarı dikkatimi celbeden, mesuliyeti üzerimize aldık verdik cümlesidir. Bendenize göre bu cümle zabıttadır. Çünkü müsmir, müçtemi; belki salâhiyet verdiği zamanlarda müçtemi olan bu Meclisi Âlinin haberi olmadan onun salâhiyetini alıp başkasına vermek, ona fevkalâde salâhiyet vermek, zannedersem doğru değildir. Bu - Atlarına mağruren, tabirim mazur görülsün - çaldın ise malı miriyi çaldın demektir.

Arkadaşlar, ihtimal ki yanlış anlamışım, fakat kanaatime göre kulağımızın dibinde bu şada bize şöyle bağıyor, şöyle haykırıyor; Salâhiyetinizi aldık, verdik, hukukunuza tecavüz ettik. Bilmem ki bu tecavüz karşısında Meclisi Âli tahammül gösterecek mi?

Malumu âlinindir ki, Başkumandan Paşa Hazretlerine, Başkumandanlıkla beraber, bir çok salâhiyet bahsetmiştik. Müşarünileyh Hazretleri, bu kabil salâhiyetin bir zata tevcihinin muvafık olmadığı hakkında bizzat bu kürsüde beyanatta bulundu. Bu salâhiyetleri bizzat reddetmek gibi bir büyüklük gösterdi. Demek ki bu salâhiyetler bir kişiye, bir zata tevcih edilemez, ve edilmediği hakayıktandır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Verilemez.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşaya vazife tevdi ederken unvan, sıfat aradık. Münasip olarak (Mümessilliği) bulduk. Zannedersem muhterem Rauf Beyefendi zühul ediyorlar. Çünkü Rauf Beyefendinin buyurdıkları veçhile, Refet Paşaya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Mümessilliği verilmiş değil, Büyük Millet Meclisi Mümessili Fevkalâdeliği verilmiştir. Efendiler; işte... İşte Refet Paşanın matbuata olan ve imzalan altında bulunan tebligatı... Müsaadenizle okuyayım.²⁸

12.11.1338

İstanbul'daki muhtelif dairelerin ve şubalarının İstanbul veya Ankara'daki mercileri taayyün ettiğinden bundan böyle her türlü evamir ve talimat için doğrudan doğruya işbu mercilere müracaat lâzımdır.²⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstanbul Fevkalâde Mümessili Refet

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Esası bir daha okur musunuz? Lütfen!

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — (Refet Paşanın beyannamesini tekrar okudu.) Binaenaleyh bunu okuduktan sonra bunu bir vesika olmak üzere Makamı Riyasete takdim ediyorum. (Refet Paşanın beyannamesini havi olan gazeteyi Riyasete takdim etti.) Efendiler, matbuatın bu kabil tebligatı resmiyeyi tahrif ve tağyir edeceğine ihtimal vermiyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Tekzibi vardır, ikinci bir gazetede belki tekzip olunmuştur.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Eğer böyle bir tahrif, böyle bir tağyir yapılmış olsaydı tabiidir ki, Refet Paşa esbabı kanuniyeye müracaat etmekle beraber, o tebligatı, o tağyirâtı, o tahrifatı tahsili ve ve tekzip edecek ve mahkemeye de müracaat edecekti. Bu

²⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

²⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

²⁹-Tevfik Bıyıkoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1992, s. 459

tekzip ve tashihin vaki olmamasına binaen kanaatime göre Refet Paşa İstanbul'da Büyük Millet Meclisinin Mümessili Fevkalâdesidir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bab teşkilâtı var, görmedin mi, gazetede?..

REİS — Sonra söylersiniz Osman Bey, rica ederim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bu Meclisi Âli, isterse herhangi bir zata, arzu buyurursa kendisini temsil salâhiyetini, sıfatını tevcih edebilir. Fakat malumu âlileri bunu bir kanunla, bir karar ile yapabilir. Ortada bir kanun, bir karar mevcut olmadığı halde Refet Paşanın bu Meclisi Âliyi temsil-i - Bilmem ki ne diyeyim? - Bu Meclisi Âliyi temsil sıfat ve salâhiyeti bugüne kadar hiç bir bahtiyara nasip olmamıştır. Bu nam ve unvan ile hiç bir bahtiyar meydana çıkarılmış değildir. Çünkü bu Meclisi Âlinin vaziyeti hukukiyesi buna müsait değildir. Hâkimiyeti, milletin irade ve arzusunu nefsi maneviyesinde cemedden Meclisi Âli, kanunlarıyla bütün ittihaz eylediği mukarreratı, bütün cihana ve dünyaya ilân eyler. Büyük Millet Meclisi nasıl olur ki bu hukukunu, bu salâhiyetini, bu sıfatını bir şahsa, bir zata tevcih edebilir?³⁰

SAMİ BEY (İçel) — Yahut Hükümete...

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Buna desatiri hukukiye müsait değildir. Meclisi Âlinin vaziyeti içtimaiyesi, vaziyeti teşekkül iyesi, zannedersem ki, hiç bir zaman buna müsaade etmez ve bir şahsa bu sıfatlar tevcih edilemez. Hal böyle iken Refet Paşanın bu sıfat ve salâhiyetle ortaya çıkması bilmem ki hangi garibenin doğurduğu bir haldir. Efendiler ciheti hukukiyesi böyle olmakla beraber ciheti siyasiyesine gelince bu daha başkadır. Malumu âliniz İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir vilâyet parçası, bir cüzüdü. Bunun böyle olduğunu cihanda ne bir fert ve ne de bir siyaset adamı, ne de bir Hükümet inkâr etmiyor. Kabul ve tasdik ediyor. Hal böyle iken Türkiye'nin o vilâyetinde bir İngiliz mümessili, bir Fransız mümessili, bir İtalyan mümessilinin yanında bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir mümessili fevkalâdesi ahzı mevki edilmesi zannederim pek garip bir şeydir. Hikmeti hukukiye ile katiyen kabili tevfiğ olamaz.³¹

OSMAN BEY (Kayseri) — Hayret, ender hayret...

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Efendiler, Refet Paşa bütün mahafili ecnebiyeye, mahâfili resmiye ve gayri resmiyeye, kendisini bu suretle tanıtmış ve bu suretle göstermiştir. (Büyük Millet Meclisi Mümessili Fevkalâdesi) Refet Paşaya muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, sıfat ararken mümessillik bulduk. Rica ederim aradılar, aradılar da hissiyatı tahrik eden bu unvanı mı buldular? Efendiler böyle şeyler birçok hissiyatın müvellididir,

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için bu sıfatı verdik, demişti.

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilirdi. Mebuslukla valiliğin içtimai meselesi zannederim bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine, nazarı dikkatinizi celp ederim. Mümessillik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum. İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumîsini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edilsem gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gayei mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü birçok hatıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdularına nazaran Refet Paşa İstanbul'da alelusul bir

³⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1087

³¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1087

teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali mesbuk olmayan bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırai Devlete benzemiyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine. veriliyor. Allahüâlem karargâhım on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyoruz. Fakat o teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temaşayer vaziyettedir.

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlin izdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim.- (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye bulmuş olayım. Buyurdıkları gibi bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.³²

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için bu sıfatı verdik, demişti.³³

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilirdi. Mebuslukla valiliğin içtimai meselesi zannedirim bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine, nazarı dikkatinizi celp ederim. Mümessillik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum. İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumîsini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edilirse gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gayei mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü birçok hâtıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdıklarına nazaran Refet Paşa İstanbul'da alelusul bir teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali mesbuk olmayan bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırai Devlete benzemiyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine. veriliyor. Allahüâlem karargâhım on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyoruz. Fakat o teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temaşayer vaziyettedir.³⁴

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlin izdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim.- (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye bulmuş olayım. Buyurdıkları gibi bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.

³²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

Efendiler; bir ferde, bir heyete, bir Hükümete kanun tadili salâhiyetini vermek, Meclisi Âlinin kuvvetini, parlamentoları ve cihanın parlamentolarını kapamak demektir. Çünkü onun kanun tanzimiyle olan yegâne meşgalelerine icap ve mahal kalmıyor. Bendeniz de anladığıma göre kanun vazı, mevcut kavaninin tadili, ilgası mücerret bu Meclisi Âlinin hukuki salâhiyetinden, hukuku âliyesindedir. Mevcut kanunlardan birisini ilgaya tasaddi, bu Meclisi Âlinin hukukuna isyan, tecavüz mahiyetindedir. Bu tadile tasaddi edenler Meclisi Âlinin azasından olursa onun tecavüzü mübalâğa ile tecavüz olur. İşte efendiler Refet Paşa Hazretleri bu tecavüzü yapmış.

Bu kanunu, bu kavaninden birisini tadile cesaret göstermiştir. Evet, Gümrük Resmî hakkındaki Kanunu tadil etmiş ve tarifede pek fazla tenzilât yapmıştır. Ne kadar gariptir ki, yaptığı tadilâtı, bilâkaydüşart yaptığı tadilâtın Hükümetçe de kabul edileceğini beyan ve ilan eylemiştir. Yine Meclisi Âlinin hukuk ve salâhiyetinden bahsetmiş, onu unutmuş, o hususta gaflet etmiştir. O beyanatıyla şunları yazıyor, arz edeyim :³⁵

Muhtekirler, gümrük tarifesinin tebeddülünden istifadeye kalkıştılar. Geçen gece hep bu mesele ile meşgul oldum. İstanbul'da bir aylık ihtiyaca kâfi un bulunduğunu anladım. Ancak hadisatı iktisadiye irademiz vefkinde kuvvetlerle cereyan etmekte olduğundan buna karşı tedabiri mania ittihaz etmeyip, tedibin iktisadiye ile mukabeleye karar verdim. Kendi mesuliyetim altında olmak üzere şeker, un, margarin, pirinç gibi ihtiyacı zaruriyenin gümrük tarifelerini tadil ettim. Şimdiki tarife Hükümeti Milliyetin teessüsünden evvel cari olan tarifeden dündür. Eminim ki, Hükümetim Ankara'da tatbik edilen ve bundan beş defa fazla olan tarife üzerinde yaptığım bu tadilâtı kabul edecektir.) bunu da vesika olmak üzere Makamı Riyasete veriyorum.³⁶

Efendiler; Mesuliyet için, yolsuz harekât için, kanunsuz harekât için bundan daha mutantan ve daha müdellel bir vesika ararsanız onu benden aramayınız. Çünkü imkânsızdır. Bu kadar bedihi, bu kadar hakiki mesuliyeti tayin ve tespit etmeğe imkân yoktur. Rauf Beyefendi beyanatı âlilerine hitam verirken hatırımda kaldığına göre, şöyle buyurmuşlardır. İstanbul'un nezaketi mevkiyesine göre aman Refet Paşaya değmeyiniz, değecek olursanız pek azim mesuliyet tevellüt eder. Efendiler; bu en zayıf noktaya basmak bu vesile j ile mesul olan şahsı kurtarmak ve onun arkasına gizlenmektir. (Handeler) Bendenizin pek ziyade hürmetkar olduğum Rauf Beyefendi bu suretle beyanatta bulunacağına katiyen ümit etmezdim. Çünkü Rauf Beyefendi böyle zayıf bir noktaya dayanacağına hakiki bir noktaya yaslansa idi nazarımda daha büyük olurdu³⁷.

Efendiler, yetişir bu talih oyunu. Milletler talih ile idare edilmez, milletler kaide ile idare edilir. (Bravo sesleri) Eğer Refet Paşa atıldığı oyundan zarar etseydi, mağlup olsaydı bugün ne vaziyetle idarei lisan edecekti? Efendiler herkese talih yar ve yaver olmaz. Milletın mukadderatını talihe terk ederseniz ve bunu imza ile geçecek olursanız yarın Hasan Paşa da bundan cesaret alır, aynı oyuna girişir. Bunun için berikinın talihsizliği sonra bir felâket getirir. Bunun içindir ki beşeriyetin harekâtını takyit içindir ki, cihanda beşeriyet kanun vazetmiştir. Eğer mütalaa gelişi güzel terk edilirse, müsaadenizle arz edeceğim, ona anarşi denilir. Yirminci asrı medeniyette anarşi yoktur. Arkadaşlar, sözüme nihayet verirken iki kelime daha arz edeceğim. | Emin olunuz ki zaman bizim için zamandır. Vakti değil sözleri

³⁵ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁶ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁷ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

asabımız üzerinde uyusukluk tesiri geçiştirilmiştir. Onun yapacağı tesir çoktan geçmiştir. Vakit nakittir, her ne vakit Hükümetimiz tahakküm eder, yeni vahitlerle yeni, yeni esaslar, asri esaslar üzerinde kanuni esaslar üzerinde ve o şekli heyetiyle cihana görünür, o vakit cihanın itimadını, cihanın emniyetini üzerine celbederiz. Hariçten daha azim muvaffakiyet temin ederiz. Yoksa efendiler vakti değildir bugün böyle geçsin, yarın şöyle geçsin diye çürük esaslar ile gidersek emin olunuz cihanın korkarım ki emniyetini celhetmekte müşkülata düşeriz. Efendiler hukuki salâhiyetimizle oynayanlara karşı imza eden Hükümeti başımızda taşımak zannedersem doğru bir düşünce olamaz. İster bugün olsun, ister yarın için. Binaenaleyh Refet Paşa Kanunu tadil eder ve bu Meclisi Âlinin salâhiyet ve mezuniyeti kanuniyesi kararı olmadan kendisine Meclisin mümessili fevkalâdesi süsünü verir kâinata görünür de yine hukuk Ve salâhiyetimizle oynanmadığından bahsedilirse bendeniz gene kendimi hayretle karşılarım. Mâhaza efendiler tereddüt günlerinde değil, azmi kati ile ilerlemek günlerindeyiz. İşte bundan fazla bir şey söylemeyeceğim. Takdiri Heyeti Celilenize terk edeceğim.³⁸

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan)- Efendiler, bendenizden evvel İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin dün burada celse hafiyede beyanatını dinledikten sonra Rauf Beyin burada bir ay zarfında ne kadar iş gördüğünü görerek çok muhterem malumu âliniz fevkalâde ehemmiyeti olduğu Meclisi Âlinizce de takdir edilmiş olan bu husus için hususi bir encümen teşkil edilmiş olan encümeni mahsusa havale edilmiş bir memaliki müstahlasa meselesi var. O zaman encümeni mahsus bir az fevkalâdeden işi tutarak o vakit o encümen Meclisi Âlinin hukukunu değil, yine kendi verdiği bazı hukuku bu heyetlere vermek istediği zaman Rauf Beyefendi şiddetle itirazlarda bulunmuşlar, kavanini tabiiyeti ileri sürerek, kavanini mevzuanın ancak bunlara istinat olunabileceğini iddia etmişler ve bu sayede bu heyetler meselesini çürütmek istemişlerdir. Bir ay sonra kendileri değil, kendisinin salâhiyetini yani kendilerinde olmayan bir salâhiyeti bir tek adama vermişler ve bu tek adam bu işi yaptığından buna karşı daima tevil yolları aramışlardır. Yani bunun ispatı meydandadır. İsbeti için ayrıca delil, Refet Paşanın yaptığı harekâttir. Bunu bütün âlem okumuş ve bütün kainatın matbuatına geçmiş. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kadrü kıymeti bu meseleden dolayı ne hale gelmiştir? Bir paşa kendi başına kanunları keyfe mayeşa ben böyle kanunları tadil edeceğim, işte tadil ediyorum ve kabul ettireceğim, işte tadil ettim derse bunu okuyacak olan cihan matbuatına biz ne yüzle çıkacağız?³⁹ Hâkimiyeti Milliyeyi Meclisi Âlide tecessüm .ettiriyoruz, bundan başka Kimseyi tanımıyoruz. Saltanat makamını bile tanımıyoruz. Yani en hür Hükümetler sırasında bulunuyoruz. Meşrutiyetle idare olunan memleketlerin bazılarının kavanini esasıyesinden Meclis münakit olmadığı bir zamanda kanun isdarı, hükümdar ve hükümet tarafından, o bile kabil değildir. Nerede kaldı ki Heyeti Vekile tarafından o bile mümkün olsun. Efendiler 'bizde ise bugün Meclis müstemirren münakit bulunduğundan herhangi bir kanunun tadilini Meclis yapar ve milletin hakkına - rica ederim - milletin hakkına 'herhangi bir suretle tecavüz eden adama Meclisi Âlinin vereceği cevap nedir? Kanunlarımızda bu hususta bir meselei cezaiye vardır. Yusuf Ziya Bey biraderimizin buyurdıkları gibi, milli mesail bir şahsın boyunlarına ve omuzlarına verilmez, milli mesailde âmil olan şey iradei milliyedir. İradei Milliye ise Meclisi Âlinizin çıkartacağı kanunlardır. Memleket onlarla idare olunur. Her tarafta, Yusuf Ziya Beyin pek güzel söylediği gibi, kanunları kendi kendine tadil etmek isteyen adamlar çıkarsa, memleketin her tarafında ihtilâllar ve inkılâplara meydan verilmiş olur.⁴⁰

³⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

³⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

⁴⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

Heyeti Vekile bizim İcra Vekillerimizdir. Bizim bütün mukarreratımızı bunlar ifa ve icra edeceklerdir. Meclisi Âlinin mukarreratını hüsnu suretle, muhafaza etmeyen Heyeti Vesileyi hâlâ başımızda gezdirecek miyiz? Meclisi Âliden çıkan kavanini, bir adamın kendi kendine» tadil etmesi, kimsenin tecviz edemeyeceği bir şeydir. Yarın böyle birçok yerlerde kanunları kendi kendine tadil edecek insanlar çıkarsa bu milletin Mecliste üç yüz azayı besleyip beherine iki yüz lira vermesinde ne fayda vardır? Bunu bana Rauf Beyefendi izah buyursunlar. Böyle emirlerle, emrivakilere, tadillerle bu Meclisi karşılaştırlara ve bunun için de ahvali fevkalâdeden istifade etmek isterlerse.. O halde kendileri bu Meclisin mahiyeti teşriye ve hukikiyesini nasıl anlıyorlar? Bunu da anlamak istiyorum. Zannedirim bu cihetin de hiç tevil götürür yeri yoktur. Bendenizi kuşkulandıran bir mesele daha var; Refet Paşa yazdığı şeylerde muhtelif imzalar kullanıyor. Bazı emrinin altını şöyle imza etmiştir; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık mümessili.. Burada askerlik etmiş mütemayiz kumandanlarımız vardır. Bana misal gösterebilir ki Başkumandanlık mümessili diye bir yerde bir makam var mıdır? Başkumandanlık Hükümetin içine dâhil midir?⁴¹ Evet, Rusya imparatoru, Almanya imparatoru karargâhında bir mümessil bulundururdu. Fakat onlar Alman ve Rus İmparatorları idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Başkumandanlık tevcihine dair kanunun, zannedirim ki Rauf Beyefendi okumamışlardır. O kanunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, şahsiyetinde mündemiç olan Başkumandanlığını Mustafa Kemal Paşaya veriyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık unvanını Refet Paşa kendisi mi kullanıyor, yoksa Hükümet Heyeti Vekile- mi vermiştir? Eğer Heyeti Vekile vermiş ise Efendiler, pekâlâ biliniz ki dünyada en müthiş istibdat saltanatı kuruyoruz. Buna katiyen emin olunuz. İşte asker arkadaşlarımızın her birisi söylesinler. Başkumandanlık mümessili ne demektir, böyle şey olur mu? Başkumandanlık Hükümetin içinde değil midir? Eskiden yalnız bir birine akraba olan üç ailei hükümdarı vardı. Almanya Rusya. Bunların her bireri yekdiğerlerinde imparator mümessili diye generaller bulunduruyorlardı. Başka hiç bir hükümetin mümessili ve adamı yoktur. Hükümet mümessili vardır. Hükümet mümessili nezdine askeri bir adam verilmek lâzım gelirse bir ateşemiliter verilir. Binaenaleyh Başkumandanlık mümessili hakkında bendeniz tenevvür etmek isterim. Şimdiki bu usul baştan başa sakattır. Bu mesele uzun uzadıya söz götürmez. Büyük Millet Meclisinin kanunu bir adam vasıtasıyla tadil olunmuştur. Biz bunu kabul etmeyeceğiz. Hafî celsede bu kadar söyleyeceğim. Aleni celsede de başka söyleyeceklerim var.⁴²

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendiler, gerek Ziya Bey arkadaşımızın ve gerekse Ziya Hurşit Bey arkadaşımızın sözlerini dinledim. Ziya Bey arkadaşımızın hatipkâr sözlerine teşekkür ederim. Ziya Hurşit Bey biraderimizin de mütalaatına hakkıyla cevap vereceğim. Fakat şimdilik mühim bir vaziyet hâsıl olmuştur. Bu vaziyet Heyeti Vekilinizin bazı hususu müstacelen müzakeresini istilzam ediyor. Bize müsaade buyursanız toplanacağız. Müsaade buyurmazsanız bu işin intacını zaruri görüyorum. Bize müsaade buyursanız tekrar rica ediyorum, bu istizah yarın yine devam etmelidir.⁴³

Riyaseti Celileye

Mademki, kanunu Refet Paşanın tadil etmediği resmen Rauf Bey Beyan etmiştir, o halde izahatı kâfidir. İtimat beyan ile Ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.⁴⁴

22 Teşrinisani 1338

Diyarbakir Mebusu

⁴¹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴² T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴³-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴⁴-. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

Hacı Şükrü

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)-Efendim, İstanbul'da Refet Paşa arkadaşımızın harekâtı hakkında rüfekadan bazılarının verdiği istizah kürsüde okununca, bu hadisenin esbap ve avamilini istizah sahipleriyle aramızdaki noktai nazar ihtilâfı mübeyyin bu izahatım rüfekayı sairece kâfi görülmedi. Bazı noktayı tekrar buyurarak istizahı tamik etmek istediler. Tekrar buyurdıkları hususatın esasatını tespit edebilirim, zannediyorum. Bunlara ayrı ayrı cevap vereceğim:

Rüfekadan Bitlis Mebusu Ziya Bey; hakikaten kendine has cazip ifadeleriyle bendenizi tatyip buyurduktan sonra Refet Paşanın ve Refet Paşayı tasvipkâr görünen, Heyeti Vekilenin hata zannettikleri harekâtını bu suretle Heyeti Âliyenizi tasvir buyurdular. «Mudanya mukavelesiyle İstanbul'un vaziyeti taayyün etmişti» buyuruyor. Evet bunda müşterekiz. Mudanya mukavelesinde meskût geçilen İstanbul'un bizce vaziyeti muayyen idi. Tekrar ediyorum, işgal tabiri istimal edilmek şarkiyle ecanibin vücutlarını orada kabul ediyorduk. O zamanki halimizin hadisat cereyan ederken sulh konferansının içtima edeceği bir zamanda Meclisimizi işgal etmek itibariyle mahzurlu olduğunda isabet olduğunu siz de tasdik buyurursunuz, zannedirim. Refet Paşanın idaresinin askerî olduğundan ve bir askerle idare memurunun arasındaki farkı Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine vaz buyurdular. Bu suretle Refet Paşanın o vaziyeti idaredeki askerî etvariyle icabatını gayrı kabili telif gördüler. Halbuki Ziya Bey arkadaşımız şüphesiz biliyorlar ki, Refet Paşanın en ziyade meşgul olacağı karşısındaki insanlar da askerdir. Öyle askerlerdir ki, onların emirleri altında müsella, mücehhez kuvvetleri vardır. Refet Paşanın yoktur. Bu noktai nazardan, Refet Paşanın isabeti musipti ve elzem idi. Diğer taraftan buyurdular ki, Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet vermişler, bu salâhiyeti kimden almışlar ki; vermişle? Efendiler tekrar ediyorum ve zuhl ettiğimi inkâr etmiyorum. Refet Paşaya salâhiyet verdik ve fakat fevkalâde tehirini kullanmadık. Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet verilse bile hududu olması lâzım gelir. Bu itibarla Refet Paşaya biz fevkalâde salâhiyet vermedik.⁴⁵

Refet Paşaya salâhiyet verdik dedim. Fevkalâde tabirini kullanmadım. Refet Paşaya salâhiyet verdik. Yüksekten nezaret edecek ve müstacel karar ittihaz edecek ve bize de bildirecek. Tekrar ediyorum, fevkalâde değildir. Muhlik vaziyetlerin ihtimalini idrak eden Heyeti Vekileniz o idraklere karşı tedbir alabilmesi imkânını kendisine vermiştir. Yoksa şu kadar büyük salâhiyette filanı 'öldüreceksin, filanı asacaksın, filanı keseceksin, idarei örfiye ilân edeceksin diye bir salâhiyet vermedik. Şu halde zuhulen bile ifade ettiğimi zannetmiyorum. Fevkalâde salâhiyet tabirini 'kullanmadım. Efalini tasrih edeceğim. Ziya Bey arkadaşımız diğer taraftan kendilerinde olmayan salâhiyeti kendilerinin haberi olmadan almak malı mirîyi sirkat etmek demektir, buyurdular. İnsaflarına müracaat ediyorum, çok ağır tabir kullanmışlardır. Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşlar bu isimle hayatlarında alâkaları olmayan insanlardır. Belki fevkalâde cüret tabirini kullanmış olsalardı daha hafif olurdu.⁴⁶

Refet Paşanın vazifei esasiyesi ki, izah ettim noktai nazarımda orduya merbuttur. Diğer cihetten telif için ve tesellüm için Hükümetinizin memur olması lâzım gelir. Şu halde ordu teşkilâtını yaptı ve ordu kumandanı salâhiyeti olan bir zatı tayin etmek istedi, vazifesi itibariyle memuriyeti bulunmamak itibariyle, Refet Paşayı intihap etti. Biz de aynı zata Hükümet noktai nazarından Trakya'nın tesellümünü tevdiî münasip gördük. !Bunu başka türlü ifade ettiğimi hatırlamıyorum. Etti isem tashih ediyorum. Diğer taraftan aradık, aradık

⁴⁵ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

⁴⁶ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

mümessil tabirini bulduk demediğimi zannediyorum ve ifade ettiğimi sureti katiyede hatırlamıyorum. Tetkik buyurmak isterseniz zabıtlara gireriz. Refet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık namına tesellüme memur sıfatını haizdir. Mümessillik yok idi. Aradık taradık mümessillik bulduk demişim⁴⁷.

İşte efendiler, bu itibarla Refet Paşa teşkilâtı Hükümet tarzında değil, deruhte ettiği vazifenin suhuletle ifası ve muamelâtın muntazaman ifası için kendisine merbut refakat erkânını, memurlarını teşkil, tensik etmiştir. Bundan başka bir şey değildir. Ziya Bey arkadaşımızın beyanâtı arasında Refet Paşanın gümrük tarifesi kanununda tadilât ilân etmesi ve bunu kaldırıyorum, tadil ediyorum, Hükümetçe de kabul edilecek olursa... Bunu uçarı bir vaziyet görüyorum. - Tabir caiz ise - Efendiler, bunu bendeniz daha doğru bir fayda görüyorum. Refet Paşa kendi tatbikatında hata etti ise Hükümet tashih hakkını haizdir. Hükümetin kabulüyle bu, kesbi katiyet edecektir. Manasını niçin çıkarmıyorsunuz? Ben çıkarırım. İsterseniz üç saat uğraşırım. Hükümet bunu kabul etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla)- Zatı âlileri Hükümet kabul etti mi buyurdunuz. Evet Beyefendi, kabul elti ve bir kanun lâyihası teklif etti. Meclisi Âliniz müzakere eder kabul veya reddeder. Zaman geçmeden müsaade buyurunuz müzakere olunsun.⁴⁸

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan)-Müzakereye lüzum yok, zaten tatbik ediliyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır ordu kumandanı da yapar. Diğer çok muhterem arkadaşım, Erzurum Mebusu Necati Beye de şimdi sırasıyla cevap vereceğim. İstihzahlarında itiraz buyurdular ki, Birincisi, Mudanya Konferansı esnasında Trakya'da asker gönderilmesi iktiza etmişti, bunu böyle setirle vesaire ile tevile ne hacet vardı? Beyler, Mudanya konferansında, konferans mukarreratı olarak askerî bir kumandanın Trakya'ya gitmesine dair bir karar olduğundan bendenizin malumatım yoktur. Arz ettiğim gibi kendi noktai nazarını gördü ve düşündü, Arkadaşımız Refet Paşayı münasip gördü, biz de Hükümet noktai nazarından düşündük, Teşkilâtı idariye noktai nazarından, idarenin yedi vahitle idaresi zarureti karşısında bu vazifeyi en iyi idare edecek Refet Paşayı gördük, verdik. Bu da konferansta müzakere edilmiş ve karar verilmiş bir şey değildir. Diğer taraftan İstanbul'da, Teşkilâtı Devlet haricinde teşkilât yaptığını buyurdular. Buna karşı düşündüğüm ve anladığım ve kani olduğum noktai nazardan demin maruzatta bulundum. Dediler ki, kanunu tadil ve tebdil noktasındaki kanatlarını ifade buyurdular. Bunu katiyen caiz görmediler. Bunda hiç şüphe yoktur ki, kanunu ceffelkalem lağveden herhangi bir insana, teşkilâta karşı, Büyük Millet Meclisi haricindeki teşkilâta karşı hiç birimiz müsamahakâr değiliz. Fakat tekrar ediyorum; bunda yeni bir kanun vazı yahut ilgası veyahut ilgası, veyahut zeyl yapması değildir. Esasen bir ay zarfında tatbik edilecek bir kanunun bir an evvel tatbikinde tahfif şeklinde olmasıdır. Buyurdular ki. Memleketimizin herhangi bir yerinde bulunanlar vasıtasıyla Heyeti Vekilimiz kanunları mı tadil ettireceklerdir? Hayır, tekrar ediyorum ve çok rica ediyorum ve hiç şüphesiz benimle beraber kanatlarına kail olduğum Necati Bey benimle hemfikirdir.⁴⁹ İstanbul ile memleketin diğer bir köşesini mukayese etmek doğru değildir, zannediyorum. Necati Bey arkadaşımızı ki, Hakkı Hami Bey biraderimizle ayın mütalaayı tekrar buyurdular. Gümrüklerde yapılan bu tadile şu misal teşkil edecektir; sulh konferansında bulunduğumuz bir sırada ellerinde bir senet olacaktır, zannedersem böyle buyruldu. Efendiler, bu noktai nazar bir suretle mucibi mühlik olabilir, vaziyet mucibi endişe olabilir. O da eğer İzmir'de, Ankara' da bugün böyle bir teşebbüste bulunursak varidi hatır olabilir. Halbuki

⁴⁷ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1107

⁴⁸ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1107

⁴⁹ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1108

İstanbul'da kökleşmiş şeyleri refet Paşa sizin muzaheretinizle, sizin teşebbüsünüzle yegân, yegân koparıırken bunun konferansta suistimal teşkil edeceği mütalaalarına kemali hürmetle iştirak ederim ve inşallah ümit ediyoruz ki, konferansta bu noktai nazardan milletimizin amalini sonuna kadar istihsale çalışacağız. Bu gibi hususat onlar için İnşallah badii zaaf olacaktır. Arkadaşımız kürsü hitabeti teşrif buyurarak arz ettiğim gibi evvelâ kendilerinin hakikaten mütehasıs olduklarını ve kanunî cihetini teşrih ettiler. Kanunî cihetlere tevcih ettiler.⁵⁰ Necati Bey arkadaşımızın mütalaaların takviye ettikleri halde dediler ki, Heyeti Vekilemiz Refet Paşa da dâhil olduğu halde buraya gelirler, kendileri vatanperverdirler. Memleketin menfaati için bu kanunu tadil ile, ibka ederler ve memlekete hizmet ettik derler. Aynı zamanda bir ceza verip hariçte sui tesir olmasın dediler. Efendiler bu bir noktai nazardır ki, fedakârlık gösterecek, icap ettirecek ne bir zarar görüyoruz ve ne de o zararı bize tevdi ettiğiniz vazifeyi vüsatimizin kifayeti ve tecrübemizin derecesinde hüsnü ifa ile sizlerin, sizlerin temsil ettiğiniz milletimizin hissiyatını tahsil etmek üzere bunu biz fevkalâde ikbal ve saadet ve bir mevki telâkki etmiyoruz ki bunda fedakârlık hissi mevzubahis olsun. İşaret ettiğiniz anda sizin arzunuzu ve milletin arzusunu ifa bizim için mucibi fahridir, Heyeti Âlinizin izhar edeceği arzuyu biz hüsnü telâkki etmekle müşerref oluruz ve hiç bir zaman müteessir olmayız. Arzunuzu kesel gelmez, bununla zatı âlilerini temin ederim. Sununla eğer memleketin şahısla kurtulacağına kail olursanız ilk evvelâ çok istirham ederim beni hatırıma getiriniz. Efendiler, istizahta izhar buyrulan ve esas nokta üzerinde maruzatı tenkit buyuran arkadaşlarımızın mütalaatına, kâğıt üzerinde tespit ettiğim cevaplar bunlardır ve ümit ediyorum ki, vicdanım sakın olarak cevap verebildim.⁵¹ Beyler, ümit ederim ki. Ziya Bey arkadaşımız tekrar zahaba zail olmaz. Bu mesele her şeyden yüksek gördüğüm memleketin istiklali ve bu meyanda hududu millîmiz dâhilindeki İstanbul'un en az zarar ve tehlike ile istihlâsıdır. Şüphesiz bunların hepsi kanunlarımızı tatbik suretiyle temin edilecektir. Ancak diyorum ve tekrara mecburum, İstanbul'da maneviyatınızla görünen ve onu gaye ittihaz eden muayyen arkadaşlarımız size istinat ederek, sizin emniyetinize haiz olur. Donanmasından başka istinat edecek hakiki ve müsellaah bir kuvveti yoktur. Şu itibarla muhakematımızda, muamelâtımızda, idarei tedbirimizde hâkim olan zihniyetin bu olduğuna itimat buyurmanızı rica ederim. Şimdi İstanbul vaziyetinin kan dökülmeden İstanbul'un mukaddes ve mübarek olan abidatı milliye ve diniyesi kül haline gelmeden kurtarılabilmek için tatbikatta biraz itilâfkâr ve bir takım esasatı göz önünden kaybetmeyerek biraz müsamahakâr bulunmak lâzımdı. Şimdi Heyeti Âliyenizin noktai nazarı buna muhalif ise istirham ediyorum, rica ediyorum, rica ediyorum, çok rica ediyorum; şahsım hakkında söylüyor. Benim noktai nazarımdan çok ihtilâf hâsıl olacaktır. Benim hakkımda itimat izhar buyurmayınız, şekil için ve bir meselenin esasatını taharri etmeyerek hareket etmiş olmak itibariyle memlekete felâket getireceğine kani iseniz çok rica ederim - Benim ile "Sizin kanaatiniz arasında çok büyük fark vardır - beni istihdam buyurmayınız. Hülâsa bendeniz tekrar ediyorum, esasatta ihtilâf etmeden böyle düşman tesiri altında, fiilen düşman altında bulunan mahallerde daha sükûnetle, daha itilâfperverane bir surette maksat yolunda temini suretiyle kabil olur. O zaman temin etmesi için zaruridir. Eğer İstanbul'a ordu ile girmek: hakikati hâsıl olursa o zaman şiddeti bizden bekleyin, o zaman en merhametsiz, şiddetli muameleyi bizden bekleyin. Bu da yüzde yirmi beş, yüzde otuz İstanbul'u sarsılmadan elde etmek gözümüz önünde dururken İstanbul'da mücadele, muharebe ederek bir vaziyet ihdas etmeğe bendeniz taraftar değilim. Kanaatlerimi arz ettim⁵².

Efendiler, maruzatımı mümkün mertebe telhis ve sizi tasdi etmeyecek derecede izahata çalıştım. Sizden bir ricam var. Kanaatlerimi gayet açık olarak arz ettim. Sizden bir şey

⁵⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1109

⁵¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1110

⁵²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 111

saklamadım, gizlemedim. Son kanaatimi da söyledim. Rica ederim sizden, hakikî kanaatinizi izhar ediniz. Gayet seri kararlar vermek icap ettiği çok, mühim devirler içinde ifayı vazifeye mecburuz. Ona nazaran bizden biraz şüphesi olan arkadaşlar, şüphesiz olarak reylerini izhar etsinler. İşleri tarafeyne de anlasın.⁵³

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; T. B. M. M. İkinci Reis Vekili imzasıyla 19. 11. 1338 tarihli bir tezkere aldım. Bunda diyor ki Refet Paşa Hazretleri hakkında Bayazıt Mebusu Şevket Bey ve rüfekası tarafından verilip Heyeti Umumiyece bil kabul Vekâleti Celileye arz ve pazartesi ruznamesine ithal edilen istizah taktirinin sureti musaddakası leffen takdim kılındı. Birer suretleri İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti ile Maliye ve Hariciye Vekâletlerine de gönderilmiştir. Bu istizah olunacak mevât sırasıyla tadat olunmuş ve neticede mevaddı mezkûrenin Dâhiliye, Hariciye ve Maliye Vekâleti ve Heyeti Vekile Riyasetinden istizaha lüzum görülmüştür. Bu taktir Heyeti Celilenizce kabul edilmiş ve üç gündün beri bu istizaha devam etmekteyiz. Söz söyleyen hatip arkadaşlarımızın sözlerine pek ziyade dikkat ettim. Bu istizah arasında Dâhiliye Vekili sıfatıyla sureti hususiyede ne gibi bir mesuliyet bana teveccüh edecektir, onu tetkik ettim. Maatteessüf veyahut maatteşekkür böyle hususî bir mesuliyete muttali olamadım. Rauf Bey biraderimizin, muhterem Reisimizin pek güzel beyan buyurdıkları üzere Refet Paşa Hazretlerine verdiğimiz salâhiyet verdiğimiz memuriyet hakkında almış olduğu mesuliyete bendeniz maalememnuniye iştirak ediyorum, hisseme isabet eden mesuliyete tamamen iştirak ediyorum. Yalnız Heyeti Vekileye isabet eden bu mesuliyete tamamen iştirak ile münhasıran Dâhiliye Vekâletine ne gibi bir mesuliyet terettüp edeceğini tetkik ettim, destles olamadım. Dâhiliye Vekilinden ayrıca istizah etmekten ayrıca bir maksatları vardır, o da bir takım hususatı Dâhiliye Vekilinden sormak ve o suretle Dahiliye Vekilini istizaha çekmek.⁵⁴

Efendiler, ne istizahtan korkarım, ne de cevap vermekten korkarım. Mümkün olduğu kadar vusum dairesinde yaptığım işler hakkında size cevap vermeye çalışacağım. Fakat efendim, merdane olmak için, bu münakaşa merdane olabilmesi için ve tarafeyne müsavatan münakaşa. Ve bu suretle cereyan edebilmesi için istizah edilen mevaddın burada dercedilmesi lâzım gelir. Yoksa falan filan mevaddı soracağım veyahut gizli bir şeye dair soracağım size, fakat onu şimdi size söylemeyeceğim. Kürsüye geldiğim zaman Vekil Beyin bilmediği bir şeyi soracağım, vekili müşkül bir vaziyete koyacağım ve o suretle vekili düşürmeye çalışacağım demek pek de meraane olmasa gerektir. Eğer maksat hakikaten tenevvür ise, eğer maksat hakikati meydana çıkarmak ise iki tarafa da müsavi şeraitle bir vaziyet temini lâzım geliyor. Yoksa biz biliyoruz, zihnimizde saklıyoruz, müşkül vaziyete koyacağız, magehzuhur bir vaziyete koyacağız vekili.

Ondan sonra Hafız Mehmet Beyefendi; şimdi sormayacağım, illâ alenî celseye dökelim, orada soracağım diyor. Niçin burada söylemiyorlar. Her halde cevap vereceğim, hiç bir zaman cevaptan kaçmıyorum. Yalnız arz ettiğim gibi bunun tayin, tasrih ve tavzih edilmesi lâzımdır. Bunun haricinde münakaşa mevzubahis olamaz. Bir tarafı gayet kuvvetli bir vaziyete koymak, diğer taran da gayet müşkül ve çetin bir vaziyete koymak demektir ki, bu şeriat tahtında mücadeleyi zannederim ki, hüsemam kabul etmemeleri lâzım gelir. Başka bir şey değil.⁵⁵

⁵³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 111

⁵⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 116

⁵⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 116-1117

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)- Arkadaşlar, Rûfekanın bilaistisna vatanperverliklerine şüphe yoktur. Meclisi Âlinizi teşkil eden her uzvu âli, bilhassa bugünlerde memleketin azami menfaatıyla alâkadar olacağına hiç şüphe yok. Bendeniz üç gündün beri devam eden bu münakaşanın içinde şu suretle mütehasıs oldum. Şu münakaşatı yapmak isteyenler, Lozan'daki sulh konferansı ile ve onun karşısında Heyeti Vekilenin vazifesin; mütalâa etmek muvafıktır. Hiç zannetmem ki, Lozan'da bizi temsil eden Heyeti Murahhasa, memleketi müdafaa edip dururken duçarı zaafedecek amal beslesin. Hâlbuki bugünlerde Hükümetten gayrı kabili içtinap bir mesele olursa o başka meseledir. Fakat tehiri caiz olan mesail olduğu takdirde bu gibi istizah yapılması doğru olmaz. En çok düşünülecek şey. Heyeti murahhasamızın noktai istinadı olan Heyeti Vekilemizin, kuvveali bir manzara arz edebilmesini temin etmektir. Yapılmış olan izahat tabii cevabı kâfi ile karşılanmıştır. Şimdi cereyan eden şey usulle menfat noktalarına ait olmak üzere mülâhaza olunabilir. Usule ait söylenen birçok sözler, zannederim, çok zaman izar etti. Usul noktai nazarından bir çok arkadaşlarımı dinledim. Elleriindeki kitaplara nazaran haklı olduklarını iddia ediyorlar. Ben o iddiada bulunmayacağım. Rica edeceğim ki, usul üzerinde birçok noktai nazarı tespit ile vakit geçirmeyelim. Hatta mümkünse Hükümete izharı rey için, celsei hafiyede beyanı itimat edelim. Ancak evvelce celsei âleniyede isi-izah yapıldığından dolayı geçmek zarurî ise evvelâ; burada tespit edildikten sonra geçmek doğrudur ve bu suretle geçilmelidir. Ârâ müspet veya menfi olarak tecelli ettikten sonra geçmek lâzımdır. Eğer müspet olarak burada ârâ tecelli ederse, hatta zahiren çok kuvvetli reyle arkadaşlarınıza beyanı itimat ederseniz, ben zannederim sizin için daha faydalıdır. Bu nokitai nazardan ben arzu ederim ki, bu münakaşattan sarfı nazar edesiniz ve konferansta neler yapıldığını muntazaman Hariciye Vekilinden sorasınız. Onları dinleyesiniz. Onlar da sizi mütemadiyen tenvir etsin. Onlar üzerinde görüşülecek daha mühim mesail vardır.⁵⁶

REİS — Efendim, 'takrirler var onları okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Mademki kanunu Refet Paşanın tadil etmediğini Rauf Bey beyan etmiştir, o halde izahat kâfidir. İtimat beyaniyle ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

22 Teşrinisani: 1338

Diyaribekir Mebusu Hacı Şükrü

Riyaseti Celileye

tera Vekilleri Reisiyle, Hariciye, Dâhiliye. Maliye Vekillerinden istizah olunan mesele Heyeti Vek i temin vazifei müşterekesinden olmasına ve su halde aynı mesele hakkında müşarünileyhime ayrı ayrı beyanı itimat edilmesi caiz olamayacağına binaen maruzu istizah olan müşarünileyhimin cümlesi için birden ve bir defada reye müracaat edilmesini teklif ederiz.

22 Teşrinisani 1338

Karahisarişarkî
Memdu Necdet

Çorum
Sıddık

Genç
Hamdi

Karahisarişarkî
Ali Surun

Gaziantep
Yasin

Elaziz
Hüseyin

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür ve tavazzuh ettiğiinden naşi müzakerenin kifayetiyle beraber Refet Paşanın İstanbul'a ait muamelâtından dolayı Heyeti Vekile Reisi ile Dahiliye, Hariciye, Maliye vekâletlerinden vuku bulan istizah üzerine cereyan eden muamelât ve mevzuu istizah

⁵⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1121

olan mosail ise millet ve vatanımızın selâmet ve saadetine matuf bulunmuş olduğundan Reis ve vükelayı müşarünileyhime beyanı itimat edilmek üzere reye vazını teklif eylerim.⁵⁷

22 Teşrinisani 1338

Genç Mebusu Hamdi

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Rica ederim bu işi bitirelim. Kâfi derecede tenevvür olundu. İcap eden müzakere cereyan cici. Biliyorum, taşrada iken bir karar ittihaz etmedi iseniz... Alenî celsede mevzubahis edilmemek şartıyla... karar verdi ise benim sözüm yoktur.

HAFİZ ZİYA BEY (Bitlis) — Meclisi Âlinin istizah meselesini açar ve teklif edersem, açık celsede, ne buyuracaksınız? Çünkü Meclis karar vermiştir.

REİS — Efendim, mesele bitmiştir... Rauf Beyefendi, Hacı Şükrü Beyin tavrini mi kabul ediyorsunuz⁵⁸

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)- Hayır, Genç Mebusu Hamdi Beyin tavrini. (Genç Mebusu Hamdi Beyin tavrini tekrar okundu)

REİS — Efendim, bu tayini esami ile reye vazedilemez. Binaenaleyh reyi işarı ile olur. Genç Hamdi Beyin itimatı havi olan tavrini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyetle kabul edildi.

BİR MEBUS-Kabul edilen ne?

REİS- İtimat... Efendim, hafi celsede başka muamele kalmamıştır. Celsemin alenî olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.⁵⁹

Açık olarak devam eden meclis görüşmelerinde, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Orbay'ın, açıklamalarından sonra Refet paşa'nın, İstanbul'da yaptığı çalışmalar, Büyük Millet Meclisi'nin verdiği yetkiye göre yaptığı görüşüne varılmıştır.

4 Kasım 1922 den itibaren İstanbul'da ve Kasım 1922 ayı içinde işgalden kurtulan Trakya'da B.M.M Hükümetinin kanunları yürürlüğe konulmuştur. En nihayet Edirne (25 Kasım. 1922) ve Çanakkale'de (26 Kasım 1922) de mülki idarenin Büyük Millet Meclisi Hükümetine geçmesiyle dört senelik yabancı işgalden sonra İstanbul ve üç senelik Yunan işgalinden sonra Doğu Trakya, Milli Türk Devleti idaresine kavuşmuşlardır.⁶⁰

KAYNAKLAR

TBMM. Zabıt ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III

TBMM. Zabıt ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III,

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV

Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/IV

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete,, İstanbul, 2007

Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyet Doğru, İstanbul, 2010

Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005,

Tevfik Bıykoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1992

Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995

⁵⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1122

⁵⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1123

⁵⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1123

⁶⁰-Bıykoğlu, a.g.e., s. 462